

Den definitiva Ladakhresan

Den definitiva Ladakhresan.

1. Ankomst.

När passpolisen på Arlanda fick se mitt pass sade han: "Du kan inte resa till Moskva med det här passet." Det var just det lämpligaste att säga när hela resan redan var organiserad med biljetter till Delhi och Leh och dyrt betalat visum för Indien i sex månader. Passet var från 1998, då alla nya svenska pass försetts med ett fabrikationsfel, som gjorde att själva pass-sidan (med fotografi och persondata) skulle lossna efter några år.

Jag protesterade å det vildaste. Passpolisen ringde då upp sin chef och sade som det var: "Fotografisidan hänger löst och kan lossna när som helst." Han lyssnade andäktigt i telefonen på sin chef en stund. Så lade han på och sade till mig:

"Du reser på egen risk."

Han tillade det goda rådet att jag skulle vara försiktig med passet och inte visa det för vem som helst och gärna uppslaget med den känsliga sidan i förväg, för undvikande av bläddring.

Passetts tillstånd väckte ingen uppmärksamhet i Moskva och ännu mindre i Delhi. Två svenskar hade jag nöjet att få som medpassagerare från Stockholm ända fram till Delhi, varifrån de skulle fortsätta upp till Kashmir (mitt i massakrerna och den massiva militärbelägringen) innan de tänkte sig till Leh. Jag gav dem adresserna till både min gamle vän Rahid i Srinagar och mitt hotell i Leh. (De hette Mattias och Charlotte och återkommer senare i skildringen.)

I Delhi gällde det att vänta i 27 timmar på planet till Leh och överleva denna väntan. Vi kom fram till Delhi klockan 3 på morgonen, så mycket sömn blev det inte den natten. Ännu mindre blev det nästa natt, när man satt på inrikesflygplatsen, dit man måste bege sig före midnatt, för att invänta incheckning och plan vid 5-6-tiden på morgonen. Det var bara att roa sig med obegränsade koppar te under den långa väntan.

Precis i gryningen kom planet iväg. Bagagekontrollen hade varit extraordinär. Efter incheckningen och säkerhetskontrollen av allt bagage måste varje passagerare (strax före lastningen) gå igenom hela bagageförrådet och identifiera sitt eget bagage samt markera detta med en namnbricka. Det var ju bråk i Kashmir (som vanligt) med bomber och massakrer exploderande lite varstans och med det massivaste uppbåd militäruppladdning någonsin från indisk sida — alla hotell i Srinagar lär ha varit intagna av soldater. Det gjorde ingenting, för det fanns ändå nästan inga turister.

Flygplanet mellanlandade inte i Srinagar utan höll en mera östlig kurs över Spiti, Lahaul och Zanskar direkt mot Leh. Snart tornade de väldiga bergen upp sig i gastkramande närhet med alla sina rynkiga glaciärer farligt nära flygplanets fötter, där Shilla (över 7000 meter, alltså redan högre än Aconcagua,) utmärkte sig särskilt. Snart kom man in över de öde bruna tibetanska bergen, den stora heliga sjön Tso Morari framstod som en brun lerpöl, och så flög man in över Indusdalen. Hemisdalen utmärkte sig med sitt rika kloster och grönskande dal, Matho stack mera ensligt av mot torftigare omgivningar, och så kände man igen Stok, det kungliga palatset på södra stranden, varpå planet gick ner för landning. Det gjorde ännu en vid lov över Phiyang innan det definitivt närmade sig marken kring flygfältet med klostret Spituk som det stoltaste landmärke.

Som medpassagerare hade jag två italienare från Torino. De var i Ladakh för första gången, och hon led av högt blodtryck. En annan kvinnlig passagerare från Israel började kräkas så fort hon kom ut ur flygplanet. Luften på 3500 meters höjd är ej den bästa tänkbara för alla.

Med italienarna delade jag en taxi in till staden, och vi skildes vid mitt hotell under ömsesidiga löften om att uppsöka varandra. (De hade valt ett annat hotell med

varmvatten. Jag uppsökte det senare: ett kristet lyxhotell med nästan bara italienare. Dem själva återsåg jag dock aldrig mer.)

Mina meddelanden med förvarningar om min ankomst hade inte kommit fram till Lung Snon Guest House, varför min ankomst mötte den största häpnad och glädje. Tonyot var hemma men hade inte öppnat sin hotmail-brevlåda på något år. Jag fick samma dag erfara, att e-mail och internet fungerar dåligt i Ladakh. Man kan få vänta i två timmar eller mera på att uppkopplingen fungerar, och sedan blir det ideliga strömavbrott. Avgiften är därtill dryg: 180 rupier i timmen (50 kronor). Jag avskrev genast alla planer på att e-maila världen. Att hålla på i timmar utan att komma fram och nödgas betala för det tilltalade inte mitt bristfälliga tålamod.

Desto bättre sällskap fann man genast på Lung Snon, och en av de yngre damerna kände man igen från förra året. Där var ett lysande sällskap representerat av Argentina och Colombia, Ryssland och North Dakota. Argentinarerna hade haft italiensk farfar liksom jag, det colombianska paret var de charmigaste sydamerikaner jag någonsin träffat, den vackra ryskan var diplomat(spion-)dotter och pendlade mellan New York och Moskva och hade 50-procentig vodka på rummet, och amerikanen var musiker. Tillsammans med honom gjorde vi samma eftermiddag (efter en gemensam 5-timmars frukost) en promenad upp till Lehs kloster Sankara. Då började det märkas hur litet man hade sovit och hur mycket bly man hade i benen efter tre dagars sittande i bussar, flygplan och på tröstlösa flygplatser.

2.

Vädret var gott i Ladakh. Det hade kommit föga regn och snö under vintern, men juni hade i stället bjudit på förvånansvärda mängder regn, så att Ladakh i år (i motsats till förra året) inte led av någon vattenbrist. Inte heller hade det hänt något upprörande med utgångsförbud och annat sådant i följe, och militärerna i Ladakh höll sig diskreta. Ordningen var god.

Tragedin i Rangdum förra året (med två munkar och en tysk turist ihjälskjutna av militanta Kashmirdesperados) hade lett till en överenskommelse mellan regeringen och klostret i Rangdum att Kashmiris inte skulle få passera där mera, då marken tillhörde klostret. Denna överenskommelse hade plötsligt tagits tillbaka av Mother India, så att nomader från Kashmir åter kunde passera Rangdum med den ursäkten att marken tillhörde alla. Detta löftesbrott hade lett till en generalstrejk i Leh under en dag - det var allt.

Min andra dag i Leh föll alla bitar på plats. Jag återfann kontakten med alla mina gamla vänner, Ali Rahi var kvar på sitt gamla stamställe och bjöd mig genast på te medan vi drog upp riktlinjer för min kommande Likir-Lamayuru-Mangyu-promenad, när jag uppsökte min gamle vän Pwangdus Kalon i det bortersta huset längst bort i dalen närmare Phiyang bjöd han mig utan vidare på lunch med sin gamle 84-årige spänstige far medan vi drog upp riktlinjerna för framtiden inför hans blivande meditationscenter, som skulle börja realiseras inom två år, och även Muhammed bjöd mig på te vid sin butik medan han klagade på alla turister som bara kom och tittade men aldrig köpte - den goda säsongen med fler turister än någonsin och gott väder och ingen vattenbrist hade tydligen inte påverkat honom.

Och med det Glada Gänget på Lung Snon drog vi upp gemensamma planer inför vår störtdykning ner i Nubradalen. Det gick bussar dit bara tre gånger i veckan, och nästa gick om två dagar. Vi fick resan till rövarpris - tillståndet för fem personer till bara 300 rupier och bussbiljetter till 70 per person - denna vådliga resa över världens högsta farbara pass och ner i Indiens Grand Canyon skulle bara kosta oss 45 kronor per person. Det Glada Gänget var det unga paret från Colombia Julio och Paula, argentinarerna Juan och den stora fryntliga ryskan Anna utom jag.

På gatan stötte jag även ihop med Becky, min kanadensiska reskamrat från förra året, hon som felade så bristfälligt på sin violin, som berättade att Helena väntades till Ladakh den 4 augusti - om nio dagar. Hennes makes sjukdom i England hade hållit henne kvar där så länge.

Kort sagt, vi var ett lysande sällskap i Leh, och allt tycktes klaffa för oss och gå oss väl i händer - så länge vädret höll.

Så vi infann oss punktligt fredag morgon klockan 7 enligt instruktioner för att köpa de biljetter för lördagen som inte var till salu tidigare. När vi stod vid biljettluckan prick 7 var alla biljetter slut. Allt hade sålts ut i förväg innan biljetterna officiellt hade varit till salu. Det var ingenting att göra.

Vi fick hitta på något annat och glömma 45-k2onorsresan. Enda alternativet var en tre dagars jeeptur med fastslaget program omfattande hela Nubra. Priset var 290 kronor. Det var fortfarande rimligt, även om det var en bit avlägsnat från 45-kronorsmöjligheten. Fördelen med jeepturen var att vi kunde stanna och fotografera var vi ville och dessutom få se hela Nubra - vi var icke begränsade till Diskit och Hundar, som vi hade varit med den billiga bussen.

Andra bakslag var de ständiga strömväbrotten, som gjorde all email-trafik praktiskt taget omöjlig, fastän de som kände sig tvungna kunde sitta i fem timmar och krampaktigt försöka komma fram till en uppkoppling bara för att sedan uppleva ett strömväbrott eller en fränkoppling av misstag utan att ha fått läst eller sänt ett enda brev. På mitt hotell stängdes strömmen alltid av till natten (centralt) omkring klockan 11, ibland halv 11, så därefter fick man arbeta vid stearinljus. Turismen och trafiken hade hårdnat betydligt sedan förra året, även om vissa gator spärrats av. En cyklist i full fart i en nerförsbacke körde på mig bakifrån så att han själv tumlade över ända. Han var mycket ledsen över att ha gjort min högra arm obrukbar för någon tid medan han själv klarade sig utan skrämor och genast fortsatte i full fart utför.

Men vi kunde inte klaga. Vädret var det bästa tänkbara, maten var den bästa tänkbara, sällskapet och värdskapet var det bästa tänkbara, och ingenting fattades - utom understundom elektricitet och varmvatten.

3. Nubra.

Det var glänsande vackert solsken när vi startade, men efter hand beredde molnen en skyddande slöja för solen, så att det inte gassade. Vi startade sju och nådde passet redan 9.15 (trots försenande vägarbeten på vägen), som vi var de första för dagen att nå. Vädret var bländande vackert, och stämningen var mycket mer än bara hög. Man kunde se hela Karakoram mot nordväst med K2 allra längst bort, som en antydning till den yttersta ouppnåeligheten.

Klockan ett var vi framme vid Diskit, och efter lunch begav vi oss upp till klostret. Detta är ett av Ladakhs vackraste, och det imponerar genom sin storlek och sitt läge, där det klättrar högt upp längs den södra bergssluttningen av Ladakh Range vid sidan av ett framflytande vattenfall i en kanjon. Dess bönehall är utsägligt vacker och inspirerande, och Anna ville sitta där för resten av dagen. Klostret är progressivt och har samma abbot som Thiksey, alltså parlamentsledamoten Nawang Chamba Stanzin, som dragit i gång restaurationen av många betydande kloster i Ladakh. Mitt emot vid sidan av stuporna byggs det nu en ny skola. Man kan övernatta vid klostret, och munkarna har sin puja klockan 6.15 varje morgon.

Men Anna måste lämna sitt sköna ställe, ty vi måste vidare till Hundar, ett kloster längre bort längs Shyokfloden. Det är mindre men ligger bortom ett fantastiskt landskap av sanddyner, där vilda baktriska (tvåpuckliga) kameler strövar

omkring. Det har två klosterbyggnader, varav den andra ligger uppe på en klippa ovanför, som man får klättra upp till på egen risk. Där inne fann vi mycket sevärda fresker med både Buddhor och Taror och båda tillsammans i intressanta kroppskombinationsställningar. Man ser sådant vanligen i kloster av den mest svårtillgängliga och ödsligt belägna sorten.

Det var meningen att vi skulle vandra tillbaka till Diskit, men vägen tillbaka var längre än den officiella siffran på 7 km, särskilt från det övre klippklostret. Jag och Juan, som hade klättrat dit upp, hade bett de andra gå i förväg, men vi såg sedan aldrig röken av dem, och när vi kom fram till Diskit var ingen där. De tre hade försvunnit på vägen troligen någonstans i sanddynerna bland vilda kameler och kvicksand.

Halv åtta sände vi ut vår guide att leta efter dem med jeepen, och han fann dem omedelbart. Det hade inte gått någon nöd på dem. De hade bara tagit det lugnare och insupit varje meter av skönhet på vägen.

Vi sov sedan alla fem i samma rum om fyra sängar, och det var inga problem, även om Juan utförde några fula practical jokes mot Anna. Som ryska stod hon närmast mig i bakgrund och temperament, och vi hade mycket att tala om, medan de tre sydamerikanerna var betydligt mera varmblodiga. Juan och Julio hade sedan ett antal år arligen brukat göra en längre resa tillsammans, den här gången hade för första gången Julios fästmo Paula Maria, som bor i London, det mest utsökta stiliserade exemplar av en riktig señorita jag någonsin sett, fått följa med, (det var de två som sov i samma säng,) och deras mål för den här resan var ingenting mindre än K2:s basläger. Ryskan Anna hade de plockat upp i Kashmir - det var hennes första resa i Indien, och hennes far var alldeles desperat av oro.

Kvällen firade vi ordentligt med Diskithotellet Sand Dunes övriga gäster - två engelsmän, tre israelitiskor, ett tyskt par, en danska och ett franskt-engelskt par. Stämningen var den bästa tänkbara, och vi utprovade alla hotellets tillgängliga ölsorter och fann "Godfather" vara den bästa och "Rancher" den sämsta.

Vädret var oroligt, det blåste vilt under kvällen och natten, två strömvabrott, det andra långvarigt, försvårade våra nattbestyr och toalettbesök, men vi överlevde alla sådana domestika strapatser med den äran.

Följande dag var det mulet, och det föll till och med något regn, men vi lämnade Diskit och färdades över floden Nubra till Sumur på andra sidan. Där fanns det allt som allt tre hotell, alla av undermålig standard (som visserligen hade passat mig men vilkas brist på dusch fick våra damer att rata dem). Men det tredje hotellet förestods av själva borgmästaren och hade till och med en dusch om dock bara med kallt vatten. Trädgården där var ljuvlig, och vi satt ute och njöt även fast det regnade. Det är inte alltid man får njuta privilegiet att få vara gäst hos en riktig borgmästare. (Sumur har icke mindre än 700 invånare.)

Borgmästaren hade en underbart vacker dotter, som förplägade oss. Hon talade god engelska, och vi kom väl överens. Det var nästan så att man frestades till att satsa på en ny karriär: ett fridfullt liv i Nubradalen långt bortom all ära och redlighet med en borgmästares dotter som livsföljeslagerska - en pastoral idyll utan motstycke. Hela familjen var mycket trevlig.

Efter lunch for vi upp till Panamik för att uppleva dess varma källor. (Denna dal med floden Nubra är det som sedan går upp ända mot K2.) Källorna var visserligen varma men något skållande, så det var ingenting att bada i. Längre ner kunde man dock skölja sig i vederkvickande strömmar av mineralisk hälsosamhet - att vattnet var välgörande kändes genast.

På vägen därifrån besökte vi klostret på vägen, som i själva verket är två. Det mindre som heter Tegar ligger högre upp, och därifrån har man den sedvanliga standardutsikten i dess omätligaste prakt. Det andra är större, där äger allt håll-i-gånget rum, men där finns ingen utsikt. Det gick inte ens att komma upp på taket -

det första tibetanska kloster någonsin där jag funnit detta vara en omöjlighet. Det heter Samtanling.

På vägen därifrån möttes vi av en israelisk karavan på tjugo bilar. Senare kunde vi informera oss om detta märkliga företag. Dessa tjugo bilar, omåttligt fult färgade i gult och svart, hade skickats från Israel till Indien enkom för denna safari. Israelerna var alla av den förmögnare sorten och hade betalt 40,000 kronor per person för denna exklusiva semester under 16 dagar. Vi råkade då och då ut för denna spräckliga karavan på nytt på vägarna.

Israelerna har tyvärr annars dåligt rykte i Indien. De kommer i hopar, släpper loss överallt, festar jämt, dricker och röker kopiöst, för oväsen, är arroganta och har ingen respekt med sig för vare sig indisk eller buddhistisk religion. Somliga hotell har till och med så dåliga erfarenheter av israeliska gäster att de vägrar ta emot israeler.

Vi återvände till Sumur samma dag, men en väderleksförändring var kännbar. En krypande köld förlamade hela kroppen, och trots en fullgod middag var det omöjligt att bli varm. Fullt påklädd och med två filter frös man som vid nordpolen om vintern. Hade någon metabolisk rubbning uppstått till följd av överansträngning? Lyckligtvis blev man varm igen senare på natten, men den förblev sömlös.

Helt utvakad måste man resa tillbaka över det 5600 meter (18,340 fot) höga passet. Där var det snöstorm, om dock inte fullt så illa som förra året. Tillbaka i Leh var det bara att stupa direkt i sängen.

Resten av det Glada Gänget firade med tandoori lunch uppe på takrestaurangen vid torget och ämnade ha en fest till kvällen. De var alla 20 år yngre och kunde ha varit mina barn, så jag backade ur med ålderns rätt.

4. Resan till Likir.

Tillbaka i Leh vidtog festerna. Juli månads volontärer hade just kommit tillbaka från sina arbetsplatser ute bland bönderna, och 16 nya volontärer var redo för augusti. En av julivolontärerna, en präktig och väl fyllig engelska, hade bestämt sig för att göra en månad till.

Dessa volontärer kommer från hela världen men mest från England, USA och Australien. I år förekom även nya volontärer från Israel, Holland, Tyskland och en indiska från Canada. De betalar alltså en engångssumma i förväg för att under en månads tid få bo och leva och arbeta gratis ute bland bönderna i Ladakh. Denna summa är 225 pund eller 350 dollar, alltså cirka 3500 kronor - en normal svensk månadshyra. På köpet får de då utomordentliga insikter i Ladakhiernas dagliga liv, i deras ekonomiska och ytterst ekologiska umgänge med naturen, i språket och kulturen och i Ladakhiernas sätt att tänka och fungera. Med den stränga ekologiska ordning som råder i Ladakh kan man knappast leva sundare någon annanstans i världen. Landet är ett ökenland med små gröna dalar med endast ytterst begränsad tillgång på vatten. Landet och naturen med dess överväldigande berg 5-7000 meter höga är överväldigande medan människan är mycket liten och måste foga sig efter naturens oförutsägbara nycker. Följden är en extremt högt utvecklad ekonomi med och ödmjukhet inför naturen, något för hela världen att kunna lära sig mycket av.

Den stora festen ägde rum vid månadsskiftet, och för dess skull uppsköt jag min avresa mot Likir med en dag. Vi var 28 personer i den lilla trånga festlokalen, alla sammanträngda längs väggarna och på golvet, så det var omöjligt för någon att komma in eller ut. Stämningen var hög, det bjöds på öl och till och med sprit, (en flaska som dock aldrig öppnades,) och man kände igen alla sångerna från förra året. Dock saknade man vännerna Tara och Nick, som förra året så utsökt väl kunnat

hantera både gitarr och en bred musikalisk repertoar. Flera av de sånger de introducerat förra året sjöngs här fortfarande men i mindre musikaliska och pinsamt stympade versioner. Musikaliteten var borta och endast den goda viljan fanns kvar.

Men det roligaste inslaget vid festen var en viss chokladvävling. En av engelskorna hade införskaffat ett antal små chokladkakor, som det skulle tävlas om. Man skulle slå en sexa med tärningen, alla fick vara med och tärningen hanterades i tur och ordning av var och en, och den som fick en sexa skulle snabbt träda över sig en hel Ladakhkostym med hatt och mantel och dessutom ta på sig ett par grova handskar. Med dessa skulle den lilla chokladbiten öppnas och ätas innan någon annan fick en sexa. Så fort detta hände måste den uppklädda avbryta sin chokladplundring och klä av sig kostymen för att nästa sexa skulle få ta den på sig innan hon kunde börja försöka öppna en chokladkaka med de grova handskarna. Det säger sig självt att det blev väldigt mycket arbete och uppståndelse för väldigt lite choklad.

Det Glada Gänget försvann klockan 02.00 på morgonen. De tänkte sig till Manali och upp för Parvatidalen för att senare komma till Dharamsala, där jag skulle möta dem på nytt. De hade kunnat få en egen jeep hela vägen till Manali för bara 6000 rupier (1350 kronor eller 340 per person) men bara för ett dygn - det hade betytt en non-stop-resa över åtskilliga 5000-meters-pass på 20 timmar. De föredrog visligen att betala lite mer (7500) och fördela resan på två dagar. Lyckligtvis verkade de åtminstone få tur med vädret - redan dagen efter vår återkomst från Nubra klarnade vädret upp fullkomligt, och man kunde gotta sig oavbrutet i fullständigt solsken hela dagen.

Klockan tre gällde det att ta sig till Likirbussen. När man kom fram en trekvart före avgång var den redan proppfull och alla platser upptagna. Ändå fortsatte den att fyllas. Trots allt fick alla dess sex européer (en danska, två engelskor och två extravaganta holländskor utom jag) sittplats, men bussen var klart överlastad med dubbelt antal passagerare mot det tillåtna, och man fruktade att hjulen skulle vika sig när bussen vacklade fram i ultrarapid.

Åtskilliga märkliga incidenter inträffade under vägen. Tre bussar lämnade Leh tillsammans i västlig riktning till Likir, Saspol och Alchi, och de kapplöpades under vägen. Vid ett tillfälle lockade chauffören i bussen framför vår buss att försöka köra förbi, och vår chaufför antog utmaningen och kom upp jämsides. Då gasade den andra bussen, och vi körde jämsides hur många kilometer som helst på den enfiliga vägen utan att man såg något bakom någon krök. Just då kom det lyckligtvis inga bussar emot, och till slut måste vår chaufför uppge denna kapplöpning med sin retsamma kollega och bli efter. Vi fick vår hämnd senare när den övermodiga bussen fick punktering.

Vid ett tillfälle kastade man vatten på varandra. Någon i bussen slängde en muggs innehåll mot en pojke, som genast returnerade med ett halvt ämbare och fick in en fullträff genom ett öppet fönster - en stackars man som stod i gången blev genomsur, och även holländskorna drabbades av det kastade vattnet.

Efter knappt tre timmar kom vi fram till Likir, och jag hade angenämt sällskap hela vägen av de båda engelskorna, som satt precis bakom mig. Den ena kunde ryska och var Tolstojexpert. De begav sig till campingplatsen medan jag fick dela rum och säng med de båda extravaganta holländskorna i hotell Norbu. Jag hade en timme på mig att bege mig upp till klostret och tillbaka igen till middagen klockan åtta.

Klostret såg nära ut men låg desto längre bort då det var så stort. Naturligtvis begick man misstaget att försöka sig på genvägar (över raviner, floder och höga murar), men man kom fram precis i tid till solnedgången. Sedan var det bara att genast vända tillbaka, men man fick en glimt av klostrets omätliga skönhetsvärden, då det ännu var öppet.

Vägen tillbaka i tilltagande mörker var desto svårare, men månen närmade sig lyckligtvis sin fullhet. I månskenet såg jag två unga damer gå framför mig på vägen. Det var mina lärda engelskor. Vi slog följe och diskuterade hela den kristna-buddhistiska-teosofiska problematiken medan vi trevade oss hemåt i mörkret och månskenet.

När våra vägar skildes, då de skulle till campingplatsen, blev det omöjligt att hitta rätt hus i byn där gårdarna separerades från varandra av bäckar och diken. Man ramlade över stenar, trampade i vattnet, svor och famlade och måste till slut systematiskt undersöka varje hus för sig genom våldgästning och sammandrabbningar med galna hundar. Det var inte alls roligt. Men till slut kom man rätt bara en halv timme försenad och välkomnades med god mat och gränslösa mängder av det godaste tänkbara svarta te utom rentav Chang - den tibetanska alkoholdrycken. Det ingick i det facila priset. Dagens vedermödor var över.

5. Den 2-a augusti.

Dagen hade inte kunnat börja sämre. Natten med de båda extravaganta holländskorna (Marisa och Miranda) i samma säng hade varit tämligen sömnlös, och gårdagens middag med kryddstarka grönsaker och Chang hade satt sina spår. Redan på vägen till Likir gav sig tarmproblem till känna, och morgonbesöket i klostret missfärgades av detta missförhållande.

Likirklostrets historia går tillbaka ända till 1065, då Ladakhs femte kung förlänade landet till buddhistiska munkar, som alltså byggde det första tibetanska klostret i Ladakh. Det är ett suveränt majestätiskt kloster som dominerar hela dalen och har en lysande gyllene Buddhastaty utanför, som illumineras till kvällen. Högst upp i klostret hade därtill dagen till ära en livslevande Mandala (i färgad sand) förfärdigats med åtföljande ceremonier en vecka framåt. Likirklostrets förvaltning ansvarar också för det ännu mer berömda Alchiklostret nere vid Indus.

På hotellet förekom även en älskvärd österrikiska som var hur sympatisk som helst men tyvärr ganska vimsig. Hon hade en tysk guidebok över Ladakh som var bättre än någon engelskspråkig. Vår mycket sympatiska värd, en buddhistisk målare, hade stort överseende med henne.

Efter pinsamt toalettbesök startade jag vandringen mot Yangthang klockan 10 på morgonen. Solen var redan fullständigt stekande, och jag saknade hatt: förgäves hade jag försökt få tag på någon på hotellet. Efter det första svåra passet direkt efter den djupa och besvärliga flodravinen var man hänvisad till ett fullkomligt sterilt ökenlandskap. Och vem dyker upp där mitt i öknen om inte den vimsiga österrikiskan?

Hon hade vandrat omkring i tre timmar och gått vilse. Det enda jag kunde göra var att råda henne att återvända till Likir. Hon var definitivt inte i form för en ökenvandring under stekande sol från en klar himmel.

Och öknen tog aldrig slut. Så visade sig äntligen en oas. Det var byn Sumdo. Denna by bestod av ett enda hus. På goda grunder trodde jag att jag kommit fel, så jag rådfrågade ett par festliga nomader på vägen i ett tält, som ville bjuda mig på lunch, men jag ville bara veta om jag var på rätt väg. Det var jag, och de gav mig utförliga instruktioner.

Så jag tog mig över floden och dess enda bro och tog mig upp till byns enda hus och knackade på. Där var en effektiv ung bondkvinna och massor med barn. Hon ville bjuda mig på lunch, men jag tackade nej och mottog bara te och aprikoser. Det var en fullödlig lunch för mig med min trasiga mage. Klockan ett var jag utvilad och förfriskad därifrån och redo att bestiga Passet.

Detta var en prövning. Det fanns inget solskydd någonstans i denna stekande ökenterräng, där solen frossade i 100-procentig generositet med sin obarmhärtighet. Till slut fann jag en större sten som hjälpligt kunde ge mig skugga till en del. Där ville man bara stanna och vila för evigt. Sedan fortsatte man stigningen uppför.

Till slut nådde man passet, och en ljuvlig grön dal bredde ut sig på andra sidan. I dess mitt låg Yangthang, en by med något fler hus än Sumdo. Resten var lätt, ty det var bara en enkel vandring nedför om dock på ett antal kilometer.

14.20 var man framme vid Norbu Guest House, där jag genast fick hotellets finaste rum. "Kommer det bara en?" frågade värdfolket uppgivet. Jag kunde lugna dem med att både ett par holländska och ett par engelska flickor var på väg. Jag förplägades med te, det enda jag behövde, som jag spädde ut med ännu mer välbehövlig whisky. Det var den jag hade glömt i Leh under besöket i Nubradalen, där den hade behövts så väl, vilket jag lärt mig något av. Vandra aldrig i Himalaya utan riktig skotsk whisky!

Klockan 3 var jag redo för den fortsatta vandringen. Jag begav mig ner genom dalen mot klostret Rizong, men vägen dit tog 100 minuter, och när jag nådde fram var varje steg i riktning uppåt en ny överansträngningskris. Ändå kom man upp och fick se allt vad detta unika kloster hade att bjuda på. Det tillhör Gelugpaorden, som anses vara den strängaste; men detta kloster anses vara det strängaste av alla. Man kan övernatta här, men ett par måste då separera, då män bara får sova bland munkarna och damer bara bland nunnorna i deras kloster.

Vägen tillbaka tog 115 minuter. Vandringen längs dalen var alltigenom angenäm och vacker, medan den enda besvärliga biten är den mycket korta närmaste slänten nedanför Yangthang, som är nästan lodrät. Det gällde att ta sats innan med mycket vatten och vila innan man vågade den fasansfulla uppklätringen, som dock mot alla odds lyckades.

Därmed hade man vandrat 8 timmar under stekande sol med alltför tung packning över höga pass och upp för djupa dalar. Det hade varit rena självplågeriet, och att fortsätta så till Themisgam (8 timmar till) var uteslutet. I stället beslöt jag att lägga om programmet, på fredag fortsätta ner genom dalen förbi Rizong och över floden till Mangyu, följande dag lifta eller ta buss till Lamayuru, där ägna en dag åt Wanla och sedan ta bussen till Hubli för att därifrån vandra upp till Themisgam. Det skulle bli en mycket förnuftigare och skonsammare upplägning.

Jag hade varit ensam på hotell Norbu i Yangthang när jag kommit, men när jag kom tillbaka en kvart före sju var stället proppfullt. Precis samtidigt kom mina extravaganta holländska damer (Marina och Miranda) äntligen fram från Likir, ett annat ungt holländskt par hade också kommit plus en danska, mina båda engelskor var på plats, och vi beslöt att slå följe nästa dag då de skulle ner till Rizong, och dessutom kryllade stället av israeler. Alla dessa fick inte plats på lilla hotell Norbu i Yangthang (som även saknade elektricitet), så mina holländska damer och israelerna fick söka sig någon annanstans.

Kvällen var utomordentligt trivsamt efter denna mitt livs hittills fysiskt mest ansträngande dag (mot vilken vandringen runt Kailas '97 var ingenting,) med god mat och bästa tänkbara sällskap. Det var bara att njuta och koppla av och se fram emot en lång natt av ljuvlig vila från 9 till 6.

6. *Mangyu*

Vår frukost blev idealisk igen med svart te, ladakhiskt bröd och världens läckraste aprikosmarmelad direkt från träden - skörden pågick som bäst. Det var meningen att jag och engelskorna skulle ha lämnat Yangthang klockan 8, men Rhoda

var sjuk, hade problem med magen och huvudvärk - typiska överansträngnings-symptom, så vi fick lov att ta det lugnare.

Även de extravaganta holländskorna tänkte sig ner samma väg som vi men senare. Vi kom lyckligt iväg, och mest för att glädja Rhoda stannade vi vid bondhyddan halvvägs ner för att se om någon var hemma. Vi hade tur. Hemma var världens charmfullaste lilla bondgumma som genast ville bjuda oss på allt vad hon hade, mest smörte och tsampa. Det var första gången på denna resa som jag fick njuta av denna tibetanska basföda, som alla tibetaner lever på dagligen, och det var läckrare än någonsin. Man kunde inte äta och dricka sig mätt på det. Teet var vanligt te som man själv fick lägga färskt smör i, och tsampan kunde man också lägga i teet. Resultatet blev den läckraste tänkbara soppa. Jag har ingen förståelse alls för de svenskar som vill kalla smörte för snorte. Tsampan smakar ungefär som våra riskakor men är syrligare. Smörte och tsampa är perfekt anpassade efter det mycket extrema tibetanska klimatet och tibetanernas levnadsförhållanden och utgör efter omständigheterna den idealiska festmaten.

Medan vi satt där i godan ro kom våra kära holländska flickor förbi på stigen eldröda både i håret och kläderna - inte ens israeler kan vara så extravaganta i Indien. Vi anropade dem och bad dem delta i festen. De kom upp för slänten genast.

Roligare fest kan man väl inte drömma om än att få sitta i det tibetanska landet ingenstans någonstans i Ladakh bortom all ära och redlighet utomhus på en terrass hos en festlig och ytterst energisk och rolig liten bondgumma med världens vackraste utsikt omkring sig - ensam herre med fyra vackra damer omkring sig, med massor av tsampa och smörte. Det var en känning av paradiset.

Omsider påminde Mathilda oss om tiden, och vi bröt upp och lämnade de flamboyanta holländskorna kvar att fortsätta festen - de hade ju kommit så sent, så de hade mycket att ta igen.

Nedanför Rizong skildes jag från Rhoda och Mathilda men inte utan att utbyta både civila och cyberadresser. De hade efter Rizong en svår och förfärlig uppklättring till Hemis-Shukpachen framför sig medan min väg var ner mot Indus.

Snart nådde man landsvägen och fann bron som ledde över floden, där på andra sidan den lilla byn Gera låg. Där fann jag snart två trevliga typer som bjöd mig på te. Det var bara två timmar upp till Mangyu, sade de, och gick det inte bra kunde jag komma ner igen.

Uppklättringen visade sig vara lika besvärlig som typerna lovat. Vägen var lång och stenig och bar upp för hela tiden medan solen stekte - klockan var snart ett. När man äntligen såg några byggnader i fjärran högt uppe trodde man att man nästan var framme, så man tog en rejäl whiskypaus. Det skulle visa sig att man bara var halvvägs.

Efter 70 minuter från Gera såg man äntligen klostret. Pausen blev nu definitiv, ty denna gång var det inget snack om saken: samhället företedde alla ett klostrets igenkänningsmärken - ett sagolikt läge med hisnande omgivningar. Strax före 2 var man uppe och fick genast logi i troligen Mangyus enda gästhus. En vacker ung moder med två småbarn bjöd mig genast på dubbla omgångar te.

Ingen engelskspråkig guidebok nämner Mangyu, inte ens Charlie Lorams 'Trekking in Ladakh', vilket är förvånansvärt, ty stället är vida överlägset både Sumdo och Yangthang, och dess kloster är betydande. Emellertid hade jag otur. Klostret var stängt och låst, ty alla munkarna hade rest till mandala-ceremonierna vid Likir. Det var bara att hoppas att kanske någon gamling kunde komma till rätta med någon nyckel.

Inga vägar leder till Mangyu. Enda sättet att ta sig dit är till fots. Således förekommer där inga turister, det är ju ingen turistfälla precis, vilket är en klar fördel. De enda västerlänningar som kommer hit är bergsklättrare och bergsvandrare.

Men dess värre verkade samhället ganska dött emedan alla lamorna hade gett sig iväg till Likir. Där fanns två butiker (shops) och en teservering, men alla tre var stängda. Likväl kom några av småpojckarna och sökte upp mig på mitt rum och sade: "Nu är Gompan öppen." Någon som hade nycklar hade låst upp den för min skull, så jag fick åtminstone se ett av de tre heliga tempelrummen. Det var mycket intressant inuti med fantastiska mandalor målade på väggarna som fresker.

Följande morgon lämnade jag Mangyu till fots 6.30 efter en frukost av bara te och en bruten brödbit. Vid utgången satt farmor och ville ha betalt. Jag hade redan gett farfar betalt. Så jag gick tillbaka till farfar i köket, en vänlig sympatisk gamling som inte hade velat ha något betalt, tog tillbaka pengarna och gav dem åt farmor vid utgången. Hon var ändå arg och sur och ville ha mer betalt. Hundra rupier var tydligen inte tillräckligt för mat och logi med middag utan te och en nattfilt dammigare än Ladakhs värsta öknar. Jag gav henne 50 till. Sedan släppte hon ut mig.

Det hade varit en besynnerlig familj av fyra småbarn med en ensam madonna-liknande mor som ammade det yngsta. Det var den äldsta pojken, kanske åtta år, som fört mig till deras gästhus, en skärpt och fiffig pojke och den enda som kunde engelska. Någon annan man i huset hade aldrig setts någon rök av. Alla de andra hade negligerat mig, endast motvilligt gett mig te och så vidare, utom gamle farfar. Jag hade egentligen helst lämnat Mangyu redan igår men betraktat mig som fast över natten.

Vägen ner var smärtfri så när som på alla mina hemska skoskav - (detta är den enda olägenheten med att vandra i Himalaya. Att sätta fötterna i strumpor och kängor, som de flesta västerlänningar gör, är otänkbart för mig, men alla sandaler gnager hål på fötterna, och inte ens plåster hjälper,) redan 8.10, alltså efter 100 minuter, befann jag mig uppe vid landsvägen norr om Indus, när plötsligt Leh-Srinagar-bussen kommer emot mig. Den skulle ha kommit först klockan nio. Jag ställer mig och viftar på vägen, och den stannar och plockar upp mig. Hade jag kommit en minut senare hade jag missat den, och chauffören medgav att han hade kört ovanligt fort idag.

Halv 11 satt man uppe i Lamayuru och rådgjorde med ett lag hårt utrustade schweizare om att ta sig till Wanlah. Det var skönt att vara tillbaka vid det äldsta och kanske berömdaste av alla Ladakhs kloster och det kloster som jag själv tyckte bäst om. Men mycket hade förändrats sedan förra året. Trafiken gick inte längre runt och ovanför Lamayuru utan rätt igenom, då en ny väg dragits genom dalen som var kortare, och stället drällde av turister. Förra året hade vi bara varit en grupp israeliter, några schweizare, Rebecca Stonehill och hennes väninna utom Jaman Vagulla från Jamaica, David Lemberg och jag. Nu såg man västerlänningar i kängor och hattar, solglasögon och med vandringsstavar, knölpåkar och ponnyhästar, jeepar och terrängpansarvagnar överallt. Turismen i Lamayuru var ungefär tio gånger större än förra året.

7. Wanla.

Dessa turistgrupper om fler än tio personer kan vara förödande för Ladakh. De kommer som vilda gäng och sveper med sig allt var de dyker upp och lämnar ingenting efter sig. När vi bodde i gästhuset i Likir fanns där tre gäster utom jag, ett tyskt par och den vimsiga stackars österrikiskan, som hade bott där i en vecka. Plötsligt fick värden ett brev från en turistbyrå där det meddelades, att en grupp på 13 personer var på väg, och "var vänlig och bered plats för dem". Värden hade inget val. Han hade inte mer än 13 sängplatser och måste alltså köra ut de tre stamgästerna, som naturligtvis protesterade: "Ni kör ut oss bara för att det kommer en organiserad grupp som betalar mera."

Det var samma sak i Lamayuru. Den schweiziska gruppen var omkring dussinet och lade beslag på alla serveringsborden och ockuperade alla kökets resurser i timmar. Den italienska gruppen på 10 personer var i samma kategori fast värre, då de ville äta ordentligt. Alltså fick ingen annan gäst i gästhuset mat den kvällen om han inte var villig att vänta i två timmar. Samtidigt var alla rum i hotellet beslagtagna av dessa grupper, så att ingen ensam resenär hade någon chans. Till nöds fick jag ett särskilt rum på gården som dock först måste tömmas på skräp.

Naturligtvis tjänar Ladakh på massturismen i organiserade grupper, men de hänsynslösa turistbyråerna tjänar mera. Där finns de huvudsakliga moderna exploatörerna av Ladakh.

Följande dag begav jag mig till Wanla. Schweizarna hade varnat mig och sagt, att det skulle ta minst fyra timmar bara dit, och att solen var fruktansvärd i den uttorkade floddal utan vind eller skugga som större delen av vägen bestod av, och att just den dalen var beryktad som 'Death Valley'. Ändå hade jag vågat försöket redan första dagen men uppe vid Prinkiti La, det högsta passet, hejdats inte av stekande ökensol utan av gisslande kallt motregn. Det hade bara varit att vända.

Nästa dag var vädret bättre, och redan på väg ner från passet mötte jag vandrare från Wanla som bara varit på väg i två timmar. Den fruktansvärda 'Death Valley' klarade jag av på 40 minuter. Sedan var man snart framme i Wanla redan före elva efter en 2 1/2 timmars vandring. Schweizarna hade haft tunga kängor med yllesockor och försäkrat att jag inte skulle komma långt med mina sandaler. Jag föredrog mina sandaler mot deras massiva alpkängor med yllesockor i den 30-gradiga värmen.

Wanla är ett underbart ställe. Klostret ligger högt ovanför byn uppspretat på ett par klippspetsar, ungefär som tvätt som blåst bort och fastnat högst upp på klipporna. Att ta sig upp dit var det svåraste på hela Wanlautflykten. Men man fick sin fulla belöning: inne i templet pågick ett enormt hålligång då pujan just råkade nå sin höjdpunkt med enmansorkester i full gång med slagverk och cymbaler, trummor och lock, pukor och trumpeter och fullt ös. Här var åtminstone munkarna hemma.

Templet i Wanla påminner mycket om Alchi. Det är samma höga konstruktion i flera våningar, och även utsmyckningen är den samma med oräkneliga pyttesmå buddhor målade längs högra väggen, alla olika varandra, och några jättebuddhastatyer som kontrast, två stående i imponerande majestät i mer än dubbel naturlig storlek och en sittande längst fram med åtta armar fullt upptagna med just sådana bestyr som det skulle krävas minst åtta armar för att klara av.

Efter dessa kulturansträngningar behövde man något till livs, men det var dåligt med utskänkningar i byn. Alla restaurangerna i byn nedanför klostret, minst tre stycken, var stängda med hänglås, och endast på campingplatserna förekom det serveringar ute i det fria fast under soltält. I ett av dessa fick jag en magnifik lunch, resans godaste thukpa med massor av svart te till, varvid hela byn tycktes samlas omkring mig, mest barn och gamlingar men även högre dignitärer plus själve polismästaren utom några vackra unga damer och trasiga luffare. Tydligen var denna tältservering byns samlingsplats, ty man saknade inte någon representant för någon del av ett mycket levande bysamhälle.

Men man måste tillbaka, och nu började allvaret, ty nu var det dagens hetaste timmar, och vägen till Lamayuru var nästan bara uppför från 3200 meter till passet på 3750 meter. Det var bäst att vara förberedd på att de 11 1/2 kilometrarna faktiskt kunde ta fyra timmar.

'Death Valley' gjorde skäl för sitt namn nu, och man fick vila sig ett antal gånger på vägen på de ytterst få skuggiga ställen som fanns, bara under glödande klippor. Men upp på passet kom man, och sedan var resten lätt. Återklättringen till Lamayuru från Wanla tog precis tre timmar.

Precis när jag kom fram till Lamayuru mötte jag samma glada sex tjejer som jag mött redan på väg ner till Wanla. De hade alltså startat från Wanla när jag kom fram dit före 11 och kom fram till Lamayuru samtidigt som jag klockan halv fyra. Dem hade det alltså tagit 4 1/2 timmar. Så mycket långsammare går det att ta sig fram i grupp (och i synnerhet i alpkängor och yllesockor i denna sommar-Sahara-värme på hög höjd). Det finns roligare sätt att ta sig fram genom öknar än att klafsas genom dem.

8. Themisgam och Alchi.

Färden från Lamayuru till Themisgam gick smärtfritt. På bussen satt det en ung högre och skön tysk från Köln som visade sig heta Christian som jag. Vi skulle försöka återse varandra i Leh. Han reste i sällskap med en israeliska.

Vandringen upp från Nurla till Themisgam var inte lång, kanske bara fyra kilometer, men det var uppför hela tiden, och man var ofta hänvisad till ren åkerterräng med svårbestigliga stengårdsgårdar, bäckar och raviner, törnsnår och annat sådant. Men snart var man framme i den prunkande Themisgamdalen. Den stora och välmående byn Themisgam ligger strategiskt där två långa grönskande floddalar strålar samman till en, och husen ligger sedan utspridda längs båda dalarna. På berget ovanför ligger det gamla fortet, som för sekler sedan brukade vara ett kungligt slott men som nu är transformerat till ett kloster. Guideböckerna nämner knappt Themisgam utom i förbifarten som ett ställe där *trekkers* stannar en natt för att sedan dra vidare. Ändå är klostret en imponerande konstruktion, då där pågår så mycket nybyggen.

Ett helt nytt tempel stod färdigt och klart bakom det gamla med hela inredningen tipp-topp, som om arbetet avslutats igår. Framför gompan har man byggt som en väldig utomhusteater med plats för hundratals munkar och tydlig ämnad för högtidligare ceremonier.

Samma intryck fick man överallt i Themisgam av idel välbärgad progressivitet. Om jag skulle råda någon att investera pengar i Ladakh så skulle det vara i Themisgam.

Det var samma sak med värdshuset jag kom till. När jag först nådde Themisgam verkade byn inte ha något Guest House men bara campingplatser. Jag frågade några turister i ett tält efter ett gästhus, men de turisterna kunde tydligen bara franska och kunde alltså bara tala med varandra. Till slut frågade jag mitt i byn efter ett gästhus, och då sade en vacker kvinna från ett fönster: "Kom bara in." Det var det finaste huset i byn, och det var det enda värdshuset. Det hade inte ens något namn och gjorde ingenstans reklam för sig genom någon skyltning.

Där mottog jag den varmaste gästfriheten på hela resan hittills. Jag fick själv bestämma priset för rummet, hon kokade upp baljor med te åt mig och förnyade genast förrådet åt mig så fort det tog slut, och hon bjöd på resans läckraste lunch hittills med "*skew*". Det är en typisk ladakhisk rätt, och den ena *skew*tillredningen liknar aldrig den andra. *Skew* är tydligen en grönsak som sedan kombineras med precis vad som helst.

På väggen i deras gamla typiska Ladakhkök hängde en eldröd mastodontaffisch med senaste supermodellen av Ferrarisportbilen, och bredvid TV:n i köket hade hon en knapptelefon, den första jag sett i Ladakh - bara för att illustrera den genomgående Themisgamstandarden.

Ändå bestod hela detta välmående samhälle av 300 personer av endast odlare, alltså bönder. Themisgam (egentligen Tingmosgang) kallas Aprikosstaden, och varje tak i hela byn var orangefärgat av aprikoser som låg på tork. Som renodlat bondesamhälle framstod Themisgam som något av ett absolut ideal. Man fick det

intrycket, att det inte finns någon mänsklig kultur utom bondekultur, alltså odlarkultur, alltså den kultur som uppstår som något naturligt genom människans nära samlevnad och samarbete med naturen. Allt som fjärrar sig från naturen är okultur, artificiellt och destruktivt, medan uppbygglig, frisk och livskraftig kultur bara kan uppkomma som följd av människans omedelbara kontakt med naturen.

Vi lämnade Themisgam tidigt följande morgon i en riktig liten skumpa-dumpabuss proppfull med unga damer. Vädret hade plötsligt förändrats radikalt, och det regnade. Den unge israelen Leo hade bestämt sig för att följa mig till Alchi, där vi genast fann mitt gamla idealiska härbärge från förra året, "Choskor", där värden genast kände igen mig. I ett av rummen bodde det ensam kvar en annan ung israelit efter att hans två vänner lämnat samma morgon. Han inbjöd oss att ta deras platser. Det skulle vi alla tre tjäna på, så vi accepterade utan vidare.

Det blev många israeler på en gång. Sent kvällen innan i Themisgam hade sju kommit vandrande direkt från Yangtang den sju timmar långa vägen genom öknen, och de hade inbjudit mig att delta i deras hela dagen efterlängtade middag. Men den unge israelen här i Alchi som inbjöd Leo och mig att dela hans rum var av helt annat slag. Han var från Tasjkent i Uzbekistan och musiker, som var här för att studera den indiska musiken. När hans familj hade emigrerat från Tasjkent till Israel hade myndigheterna förbjudit dem att ta med sig deras fina Förster-piano då detta var att betrakta som en antikvit, fastän det inte ens var 70 år gammalt. I Israel hade han sedan som musiklärare haft en viss Jakov Musorgskij, vars familj var från samma by som Modest Musorgskij och troligen släkt med denne. Vi talade musik hela morgonen där i den doftande trädgårdsidyllen i Alchi och var av helt olika meningar, som musiker bör vara, i nästan allt vad vi talade om.

Men det blev åter regn och iskallt, och det var ingenting man kunde göra. Det var bara att ägna sig åt umgänge med israelerna, men under dagen ankom två nya grupper, en från Frankrike, som slog upp sina tält i trädgården, och en ny grupp från Israel. Vår värd hade rest till Leh samma morgon, så hans hustru fick fullt upp hela dagen med att laga mat åt ett helt kompani, värma badvatten, servera, tvätta, diska, passa upp, och så vidare.

Då ljuset svek oss och vädret bjöd på iskallt regn i stället blev de bästa bilderna aldrig tagna. I det längsta funderade jag över möjligheten att stanna i Alchi en dag till för att ge vädret en chans att bättra sig, men tiden började trycka på: detta var redan min fjortonde dag i Ladakh.

På kvällen var det full fest. Fransmännen ordnade en lägereld på ödetomten intill, och där dansades och sjöngs det hela kvällen för det vildaste på ladakhiska och franska, medan vi européer och israeler, Leo, Dimitri och jag plus två tyskar och en schweizare, ägnade oss åt en god middag och lugnare samvaro under prat. Snart var det åter bara jag och Dimitri som pratade om musik, historia, Ryssland, Sankt Petersburg och konflikten mellan tsar Peter den store och Carl XII medan de andra satt och lyssnade och efter hand droppade av.

Följande morgon klockan 7 tog Dimitri och jag tillsammans bussen tillbaka mot Leh.

9. Chocken i Leh

I Leh hade mycket hänt under tiden. Helena Norberg-Hodge hade kommit till rätta och skulle hålla en föreläsning på kvällen, som jag lovade infinna mig till. Clark och Cacia hade gjort sin planerade tre-dagars-trek upp till Stok Kangra, det högsta berget i Ladakh på drygt 6100 meter, men tvingats vända 500 meter från toppen av snöstorm. På gatan mötte jag mina båda efterlängtade holländska systrar, de flamboyanta damerna som jag delat säng med en natt, och de var vackrare än

någonsin. En nykomling på Lung Snon var Yann från Bretagne som vandrat omkring i hela Zanskar och hade mycket att berätta därifrån. Och plötsligt dök det upp ett svenskt par från Göteborg som rekommenderats Lung Snon av Totte (Torbjörn) från Hindås, en gemensam vän. De hade cyklat hela vägen från Europa genom alla länder på vägen (Turkiet, Iran, Pakistan) och upp för hela Karakoramvägen till Kashgar och Urumchi (i Östturkestan, på kinesiska Sinkiang) och klarat sig levande tillbaka trots stenkastande infödingar och tungt beväpnade militanta landstrykarförband på vägen. Pia och Per från Majorna hade många gånger sett mig cyklande i Göteborg. Det var första gången i Ladakh denna gång jag fick nöjet att tala svenska.

På kvällen infann jag mig hos Helena och gav henne efteråt min rapport om den lavinartat ökade turismen med mina erfarenheter från Lamayuru och Likir. Jag berättade om de tre vandrarveteranerna i Likir som kastats ut från gäststugan för att en turistbyrå meddelat värden att han måste bereda plats åt ett gäng på 13, precis det antal sängplatser han hade. Helena var bekant med problemet men blev ändå chockerad. Det var inte mycket vi fick talas vid, men vi förnyade vår vänskap och lovade varandra att hålla stadig fortlöpande kontakt.

Per och Pia hade hemska saker att berätta från Uiguristan (Öst-Turkestan, Sinkiang). I Kashgar hade de besökt en nattklubb med 40 yuan i inträde. När de gått därifrån hade de krävts på 40 yuan till för stolarna de hade suttit på. Detta är typiskt kinesiskt: de anser sig ha rätt att förödmjuka utlänningar hur mycket som helst bara för att de är utlänningar, och deras oförskämdhet känner inga gränser: alla utlänningar är bara "främmande djävlar". När Per vägrade betala den extra straffavgiften dök en kinesisk gorilla upp med ett baseballslagträ, som förföljde honom runt hela kvarteret. Han hade mycket väl kunnat bli ihjälslagen.

Avrättningar äger rum regelbundet inom Kinas gränser och särskilt i Öst-Turkestan. Precis som i skräckväldets Frankrike under den franska revolutionen körs de dödsdömda omkring på gatorna och förevisas offentligt bakbundna med påhängda plakater som annonserar för alla vilka skamliga brott de har begått. Avrättningarna sker sedan vanligen på idrottsarenor för att locka dit så stor publik som möjligt, men västerlänningar är inte välkomna. När en offentlig avrättning skall äga rum i Kashgar ser myndigheterna noga till att alla utländska gäster bjuds på någon sight-seeing-tur till någon sevärdhet långt utanför staden.

Per tog upp saken med utpressningsförsöket och hotet om våld från nattklubben med den lokala polisen. Polisen såg till att nattklubben ersatte Per med en rimlig summa "för sveda och värk" men vägrade ta upp en polisanmälan.

Många gäster i Kina har vittnat om liknande saker från hela Kina och kanske allra mest från Peking, som fått de olympiska spelen 2008 fastän Kina avrättar offer godtyckligt efter summariska rättegångar på sina idrottsarenor. Möjligen utgör södra Kina ett undantag, framför allt provinsen Yunnan, som jag bara hört gott om.

Clark och Cacia, som försökt klättra upp till Stok Kangra och misslyckats på grund av snöstorm, bodde i Portland, Oregon, och visade sig vara goda vänner till Tara och Nick, mina goda musikaliska vänner från förra året, som arbetat en månad på samma bondgård som Clark och Cacia. Dessa tillfälligheter, och att båda paren blivit goda vänner till mig, förpliktade till ständig ömsesidig kontakt. De tänkte på fullt allvar cykla upp genom Pakistan, följa Karakoram Highway, besöka Kashgar och Urumchi och fortsätta till Peking, dock utan att passera Mongoliet i november.

Följande morgon kom resans stora chock. Jag hade planerat avlägga ett besök i Hemis när jag undersökte mina flygbiljetter hem och de visade sig gälla två dagar tidigare än jag trodde. Flygtiden var 17.8 klockan 01.30, det betydde att jag måste lämna Dharamsala redan 15.8, vilket betydde att jag måste vara i Manali redan den 12.8 för att hinna till Dharamsala i tid för att konfirmera min flygbiljett. Alltså måste jag lämna Leh och Ladakh redan den 10.8, vilket var i morgon.

Jag gick genast till mitt biljettkontor för att i sista minuten försöka få en biljett till morgondagens buss till Manali. På kontorets dörr hängde en skylt som sade 'Open' men dörren var låst och ingen hemma. Det var bara att vänta. Till slut kom två unga män på en vespa. De skulle se vad de kunde göra, och inom tio minuter hade jag fått den sista lediga platsen på fredagsbussen till Manali för 800 rupier. Bussen hade varit fullbokad, men en passagerare hade precis råkat lämna återbud. Problemet med återresans svåraste del var preliminärt löst, men det var mycket smärtsamt att behöva lämna Ladakh tidigare än beräknat.

10. Den makabra hemresan - början.

Avskedsdagen firades med vemod. Naturligtvis gick jag hela vägen upp genom dalen och avlade en avskedsvisit hos min vän i den yttersta gården, vilket han uppskattade mycket. Vi satt sedan i timmar i godan ro på hans terrass i solskenet med utsikt över hela dalen och pratade. Det var ju sista dagen jag hade förmånen att få njuta av Ladakhs generösa sol.

Ali Rahi bjöd på förnämlig middag mot kvällningen på Mona Lisa, ett av Lehs mera exklusiva ställen, medan vi pratade om trekkingprojekt och framtiden. Jag lovade att försöka intressera "Läs och Res" på nytt för Ladakh och hade en bärande rapport att framföra om den expanderande turismen här i år.

Turen fogade sig så att jag stötte ihop med Ulrika (från Alchi) på gatan, som berättade att hon delade rum och säng med Dimitri. Hon visste inte vad hotellet hette, (det hade inte Dimitri vetat heller,) men på hennes beskrivning kunde jag senare leta upp det. Där fann jag Dimitri i sängen, och vi kunde ännu en gång frossa i nya samtal om musik under en sista promenad genom staden.

Avslutningsfesten på Lung Snon blev sedan vemodig. Alla fick inte plats i middagssalen, så de fyra andra svenskarna satte sig utomhus med franskan medan jag pendlade mellan dem och middagssalsgästerna. Min sluträkning (för sju dygn med massor av mat, te frukostar och extra te) upplöpte till 1895 rupier, alltså 427 kronor, alltså litet drygt 60 kronor om dygnet för mer än full pension. Det var skäligt.

Naturligtvis blev det ingen sömn den natten. Man hade ju bara fyra timmar på sig, vilka man snart tillbringade med att vrida på sig och titta på klockan. Till nöds fick man sig någon kvarts sömn då och då.

Det var samma sak med Mattias och Charlotte, som kommit till Indien med samma flyg som jag, bott hos min vän Rashid på dennes husbåt Ceylon i Srinagar på min rekommendation och sedan sökt upp mig på Lung Snon medan jag var borta och nu skulle med samma buss som jag - trodde vi. Även deras sömn hade mest bara varit klocktittande, och i nattmörkret trevade vi oss för sista gången tillsammans upp för Fort Roads långa uppförbacke mot centrum. Där skildes vi, då vi skulle med olika bussar, men vi såg fram emot återseenden längs alla resans haltpunkter. Därav blev dock intet, då vi aldrig såg skymten av deras buss under hela resan.

Jag hamnade att sitta bredvid en mycket nervös italienska från Genua. Hon var stor och blond och hade en lång fläta utmed ryggen utom glasögon, så jag gissade först att hon var en riktig tyska som hette Gretchen, ty hon var exakt den typen. Då vi satt närmast chaufförerna bakom dem blev hon deras gissel hela resan. Redan innan vi startade anmärkte hon inför dem på att vi inte startade punktligt, och för varje ny passagerare bussen stannade och tog upp på vägen ut från Leh gav hon ljud åt innerliga veklaganden typ: "Oh my God!" som om detta var i enlighet med den ändlösa räckta av sabotage som var det enda hon väntade sig av resan.

Vi följde Indus i den gradvis vaknande gryningen förbi Thiksey och Stakna, Hemis och Upshi för att sedan följa en mindre fast stridrare flod upp mot söder. Det var denna ström som spolat bort hela denna väg totalt förra året. Efter timmar av

uppklättring närmade vi oss trippens högsta pass, det nästhögsta farbara i världen, Tanglang La på drygt 5360 meter. Och vad möter vi strax innan passet på dessa högst ofarbara vägar med bara tvärbranta stup omkring om inte en militärkolonn på ett oräkneligt antal truckar? Dessa är ökända för att hänsynslöst tvinga all mötande trafik i diket, då de aldrig väjer själva.

Vädret var därtill dåligt, och regn var att befara. Emellertid var denna del av vägen tämligen ofarlig, då terrängen var ytterst flack - här är Zanskarbergskedjan redan i avtagande mot öster och som allra ödsligast och mest utjämnad. Likväl var det bara snötäckta berg överallt.

Efter passets passerande bar det bara utför genom ett oändligt ökenlandskap precis som i Tibet. Till slut kom vi fram till orten Pang! Det var precis som ett beduinläger mitt i öknen, ty hela detta Pangställe bestod bara av tält, och de flesta av dessa var resta till tjänst för resenärer. Där intog vi vår lunch. Men på bussen var en fullständigt galen israel, som presenterade sin särskilda talang vid vårt matbord. Han var fullständigt galen i hasch och hade haft med sig ett betydande lager från Srinagar, som nu var på upphällningen, ty i Ladakh fanns sådant inte att få. Därför skulle han nu till Manali. Han tog sedan fram sina haschpreparat vid varenda haltpunkt under resan och rökte dem och bjöd med sig. Även min italienska Gretchen var begiven på sådant.

Färden fortsattes genom öknen, men efter det andra passet Lachung La på drygt 5060 meter började landskapet bli vackrare och mera monumentalt i stil med Monument Valley i Amerika. Vid fyratiden kom vi fram till Sarchu, som var halva vägen. Där fanns ett antal angenäma tältläger uppriggade för resenärers behov, men våra två chaufförer beslöt att köra vidare. De sade att de skulle stanna i en by 10 km längre bort.

De 10 kilometrarna passerades, de blev 15, det började mörkna, och snart såg man ingenting och allra minst vägen. Ändå fortsatte chauffören ursinnigt att köra vidare som om ingenting kunde stoppa honom. Vi undrade hur han kunde se vägen när inte vi kunde det. Dock hade bussen lyckligtvis lyktor, men det enda vi såg i lyktskenet av vägen var lösa stenar. Det hör till saken, att denna 500 km långa väg från Leh till Manali är till 90% utan väglag. Man kör ideligen genom strömmar och diken och fastnar i hål på vägen utom att man ständigt möter andra bindgalna bussar och skenande truckar med mera på denna mindre än enfiliga väg, och min italienska Gretchen bredvid mig frågade mig om jag trodde att vi hade blivit kidnappade. Rädslan var ganska genomgående bland passagerarna i beckmörkret, ty de utlovade 10 kilometrarna höll snabbt på att bli 10 mil, och ingen visste var vi var. Saken blev inte bättre av att den haschgalne israelen då och då besökte chaufförerna i förarhytten och bjöd på sina haschcigaretter, som fick gå laget runt. Min ampra Gretchen, som alltid reagerat och ingripit när den körande chauffören tänt en vanlig cigarett, hade dock inga invändningar mot att de rökte hasch i tjänsten vid ratten i nattmörkret.

Situationen var grotesk. En skenande buss i kolsvart nattmörker fullsatt med skräckslagna turister längs ofarbara knappt två meter breda bergsvägar av grus och lösa stenar medan chauffören ursinnigt trampar gasen i botten utan att själv kunna se vägen och gladeligen röker entusiastiskt utbjuden hasch och ökar farten ytterligare som i en kapplöpning som gäller livet, men här liknade jakten snarare en tävling med mörkret om att fortast nå dess absoluta nollpunkt döden....

Men till slut krävde Gretchen från Genua den lediga chauffören på besked, då hon kanske inte helt kunnat släppa misstanken på att vi höll på att bli kidnappade och bortförda bortom all ära och redlighet, och för en gångs skull tillfredsställde han henne med ett klart svar: vi skulle stanna och övernatta i Keylong.

Detta låg bara 80 kilometer från Manali och alltså på den sista tiondelen av vägen. Vi kom fram dit halv elva på kvällen. Vid det laget hade de som suttit bakerst inget sittfläsk kvar på skinkorna.

Alla var även fullkomligt utsvultna, men i Keylong fick vi både middag och sängar att sova i - för några timmar, ty färden skulle fortsättas över Rothangpasset klockan 5 följande morgon.

Till middagen konstruerade den galne haschisraelen en egen haschpipa av en plastvattenflaska. Den trevligaste av passagerarna, en australiensare som vandrat över hela Zanskar, sade, att så gör de också i Australien men inte på restauranger. Naturligtvis bjöd israelen laget runt på sin pipa, och min italienska Gretchen försåg sig ordentligt. Själv höll jag mig dock bara till min whisky.

Ett av ställena vi hade passerat under dagen hette förresten Whisky. Någon förklaring till detta bestickande namn lyckades jag aldrig få. Man kan bara komma med de vildaste gissningar.

Sängarna som bjöds på till natten var 'dormitory beds', Indian style, alltså ett tält med sängar stående intill varandra på rad utan mellanrum och knappt en gång mellan raderna. Toaletten låg sedan någonstans långt utanför. Ändå kunde man sova i dessa stenhårda sängar de få timmar man fick lov, ehuru sömnen försvårades avsevärt av det faktum att alla dessa uttröttade sovande i detta enorma sovtält tillsammans bildade en i klangfullhet oöverträffad snarkorkester.

11.

Rothangpasset är mycket lägre än de andra tre passen på Leh-Manali-vägen men ändå mera fruktansvärt och imponerande än de föregående tre tillsammans, precis som Zoji La på hela Srinagar-vägen trots sin låga höjd ställer de andra passen på den vägen totalt i skuggan. Anledningen är de så mycket mera dramatiska omgivningarna. Vägen till Rothang norrifrån slingrar sig fram genom smala floddalar genom Kinnaur, Spiti och Lahaul ständigt mot flodströmmarna för att så efter Keylong börja ta det mödosamma klivet upp mot passet, som avgränsar Ladakh från Himachal Pradesh. Denna bergskam utgör även gränsen mot monsunen - denna orkar inte över.

Desto hotfullare såg det ut mot söder från vår sida av passet. Molnen hängde blytungt över det väldiga krönet och gled liksom i trasor och fragment över det, medan solen sken på vår sida. Det var att befara att vi såg solen för sista gången.

Och vad mötte vi på väg upp för passet precis när regnet började flöda och all sikt för bussen försvann om inte en ny erbarmlig militärkolonn av hänsynslösa översittartruckar? Man började nästan kunna den valsen nu, och den blev inte roligare för var gång den upprepades.

En uppmuntrande vägskylt mötte oss när vägen blev som svårast: "*All accidents are prohibited.*" Om avsikten var att trösta en uppgiven chaufför med en oändlig militärkolonn framför sig som tvingade honom av vägen, så var den alldeles märkvärdigt malplacerad, även om man kunde förstå vägskyltens upphovsmans tänkesätt och ge honom fullkomligt rätt just på denna väg.

Trafiken förblev tung även efter militärkolonnens passerande, och snart fastnade vi i en propp på grund av en truck som hamnat på sidan. Det hade vi sett förut under resans gång. Men äntligen kom vi över passet, och där på andra sidan ner mot Manali öppnade sig en ny bättre värld. Allt var grönt och frodigt och den totalaste kontrast mot den oändliga tröstlösa öknen vi hade passerat. Till och med solen började titta fram med en överväldigande värme. Vid första tepaus hoppade haschisraelen av och började plocka blad av buskar som han genast fann och började lukta på. Det var precis den rätta varan han var ute efter.

Eter smärtfri nedkomst till Manali skingrades alla passagerarna, som hade delat så många öden och äventyr under denna färd, genast som agnar för vinden. Haschisraelen hade hoppat av redan i Vashisht då där växte den bästa hampan. Somliga tänkte sig vidare till Dharamsala liksom jag, men inför prospektet att sitta ännu en hel natt i buss på knaggliga stigar drog sig alla baklänges. När de nu äntligen var i Manali tänkte de minsann slåss för sin rättighet till en hel natt i en lugn enskild säng.

Det var mycket märkligt att återkomma till Manali efter 6 1/2 år. Den förra och enda gången var tillsammans med Tony Milan i början av februari 1995, när Manali var som allra kallast och lågsäsongen var som lägst. Mycket hade förändrats sedan dess. Staden hade utvecklats påtagligt - man saknade flera av de gamla utsiktspunkterna, som hade ersatts med nöjesfält för barn ("Shiva Park" i stället för "Luna Park") och moderna hotell.

Men det märkligaste av allt var var jag hamnade. När vi steg av bussen försökte (som alltid) påstridiga värvare intressera mig för sitt hotell, och slutligen gick jag med på att följa med den envisaste fastän jag bara kunde stanna i sju timmar. Rummet var fint, och jag fick disponera det fritt hela eftermiddagen för bara 100 rupier. Men det visade sig vara exakt samma hotell jag hamnat på med Tony för 6_ år sedan och dessutom exakt samma rum. Jag kände igen det när jag såg utsikten från rummet: där låg inhägnad av taggtråd den gamla pyttelilla engelska begravningsplatsen från förrförra seklet kvar med sina fåtaliga gravstenar. Kyrkogården hade ytterligare inskränkts av nya uthus och skjul, men den låg ändå kvar.

När jag träffade portieren berättade jag detta för honom och gav honom hela den långa historien. När jag avslutat sade han bara: "No English." Han kunde inte engelska.

Den största förändringen i Manali var att de gamla hippiekolonierna till största delen försvunnit och flyttat upp i Parvatidalen till Manikaran och sådana platser medan Manali i stället blivit Indiens favorittillhåll för smekmånadsfirare. Dock såg man mycket turister överallt, mest israeler, fastän det var mitt under monsunlångsösongen.

Jag hade beslutat att satsa på nattbussen till Dharamsala trots allt, och mina sju timmar i Manali gick snabbt åt till lunch, vila, promenader och två tepauser med den ljuvligaste lassi och curd.

Klockan 7 bar det av. Vi var inte mycket folk i bussen, men i Kullu kom det naturligtvis på en hel drös av bara israeler, allesammans nedkomna från Parvatidalen med Manikaran och Malana, de nya hippie-inne-ställena. Genast blev bussen proppfull, och det dominerande språket var plötsligt hebreiska.

Klockan 11 var det middagspaus nära Mandi, och där dök en enda upp av mina medresenärer från Leh: Megan från Los Angeles, som dock var på väg längre söderut. Även hon hade känt sig helt förfriskad efter bara en dusch i Manali och inte tvekat inför att ta en nattbuss vidare. Vi hann precis bara med en liten pratstund innan våra olika bussar krävde att få föra oss vidare.

Klockan 7 på morgonen kom vi fram till ett gråregnigt Dharamsala efter exakt 50 timmar från Leh. Det var sex timmar kortare än förra årets resa Leh-Dharamsala via Kargil, Srinagar och Jammu. Den resan hade varit lugnare och kanske bekvämare, men naturligtvis är leden över Rothangpasset och Manali att föredra trots sina mycket sämre vägar.

Dalai Lama var som bäst i Dharamsala och höll kurser, som mitt Glada Gäng från Leh hade spetsat sig på att vara med om, så det var mycket folk i McLeod Ganj. Mitt gamla stamställe Ashoka var fullt, så jag sökte mig till alternativet Lhasa i stället. Där blev jag väl emottagen med välkomstte och genast visad ett idealiskt rum mot baksidan med dess skog och grönska. Lhasa har haft rykte om sig att vara ett ganska ruffigt ställe, men nu var det renoverat och hade installerat varmvatten. Det

var ett levande hotell där munkarna höll puja på rummet, så hur kunde man väl få det bättre?

12.

Dalai Lama höll sin berömda föreläsningsserie om tantrisk buddhism i Dharamsala, och mer än 4000 besökare hade flockats till McLeod Ganj. Att komma in i Namgyalklostret och få plats bland så många åhörare var dock ett bestyr, i synnerhet som säkerhetspådraget var omfattande. Ingen släpptes in i Namgyalklostret utan kroppsvisitering. För att alls få åhörarplats måste man skaffa sig ett särskilt ID-kort med två fotografier, (fotograferna i McLeod Ganj hade mycket att göra,) och för att alls förstå någonting måste man skaffa sig en liten radio med hörlurar och få in rätt UKW-station, som utsände simultantolkning på engelska. Att få in rätt station utan störningar var i princip hopplöst, då en annan utsändning med simultantolkning på kinesisk mandarin låg precis intill. Att sitta där bland åhörarna med hörlurar och försöka lyssna till den engelska översättningen med alla plötsliga störningar och med dessutom Dalai Lamas egen röst på tibetanska och den kinesiska översättningen ekande i högtalarna för högsta volym runt omkring var inte särskilt avkopplande. De som fick mest ut av hans undervisning var de tibetaner som satt närmast de högtalare som ekade ut tibetanska. I princip fick ingen annan ut någonting, men en amerikan lyckades med konststycket att spela in hela den engelska översättningen på kassettband.

Johannes avrådde mig från att söka mig till undervisningen. Jag lyckades spåra upp honom den första morgonen, och vi invigde vår samvaro med några av de droppar whisky jag hade kvar i min flaska tillsammans på mitt rum i Lhasa Guest House medan munkarna i rummet bredvid höll i gång för fullt med sin *puja*.

Han beklagade vädret, som var det sämsta tänkbara. Någon vandring upp till Triund var otänkbar så länge så länge det bara ösregnade. Han förklarade att vädret hade varit strålande och nästan pålitligt innan jag kom, och för min skull beklagade han med mig att jag inte stannat i Ladakh några dagar extra, vilket jag hade kunnat göra, i beaktande av hur snabb och smärtfri resan ner till Dharamsala hade varit. I stället för att planera långa vandringar inskränkte vi oss till att koncentrera oss på litterära övningar som exempelvis det gemensamma fullbordandet av romanen om Beatrice Ravenscroft.

Därigenom kom vi naturligtvis mest att tala om Ladakh. Jag hade ju träffat Helena Norberg-Hodge igen, och han var mycket intresserad av att få veta min mening om henne. Helt troskyldigt förklarade jag min fullständiga uppskattning och förståelse för henne, väl medveten om att hon samtidigt var kontroversiell och kritiserad och inte helt väl sedd överallt i Ladakh.

"Jag delar din uppfattning fullständigt," sade han. "Helena är en av dessa få och unika personer som inser vikten av och vågar slå vakt om vad jag skulle vilja kalla livets fundamentalaste värden. Hon representerar den enda fundamentalism som jag skulle kunna kalla universell och acceptera. Det är ju faktiskt bara bönderna som försörjer hela världen, och därför borde bönderna med deras kunskap och rätta jordbruksskicklighet beskyddas mer än någon annan folkklass på jorden. Det är hennes utgångsläge: insikten om betydelsen av människans direktkontakt och arbete med jorden som viktigare än någonting annat av vad människan gör. Från det utgångsläget har hon sedan formulerat sin ekologiska jordnära filosofi och missionsverksamhet med starka ideella rörelser för sol- och vindenergi, tibetansk medicin och annat sådant. Och det kan faktiskt vara den enda rätta vägen för hela mänskligheten och framtiden. Hon är inte behaglig för alla, men hon har fullkomligt rätt."

Johannes främsta bekymmer var annars situationen i Kashmir, och han var bara undantagsvis i Dharamsala. Dalai Lama hade fått åtskilliga ögonbryn att lyfta sig och många lättstötta politiker att vakna till i Indien med att plädera för folket i Kashmir och deras rätt till demokrati och frihet - ett ytterst känsligt kapitel. En månad hade gått, och stormen hade inte lagt sig ännu efter Dalai Lamas uttalande.

Då han som vanligt var fullt upptagen med allt möjligt på en gång lämnade han mig åt mitt öde till kvällningen. I stället fann jag mina vänner och kolleger från Ladakh, danskan Trine, som jag delat en natt med i Yangthang, Eric och Tinka, som jag haft sällskap med på bussen från Leh till Manali och som kommit till Dharamsala samtidigt som jag, samt Stuart, en ung buddhist. Alla dessa senare tre var från London, och man var ordentligt som hemma tillsammans med dem.

Vi hade en oförliknelig Ladakh-avskedsafton tillsammans, ty även Trine skulle ta sig ner till Delhi följande dag. Vi intog vår avskedsmiddag på restaurang Norling med massor av öl och satt där från 7 till 11 medan vi naturligtvis mest bara frossade i våra gemensamma Ladakhupplevelser.

Vid bordet intill satt en annan engelsman som varit i Sverige och där erfarit den oförglömligt smärtsamma upplevelsen att få sin cykel stulen i Malmö efter att ha cyklat upp genom hela Europa. Han visade sig vara en stor skämtare och hade ett antal "bushismer" på lager som jag jämförde och parerade med liknande autentiska historier om det politiska fyllet Ahti Karjalainen från Finland, Sovjetunionens kandidat till posten som Finlands president efter att Kekkonen blivit alltför senil för att kunna fortsätta vara det längre. Jag hade aldrig skrattat så mycket under hela resan som nu under vårt utbyte av inblickar i den politiska verklighetens löjligaste sidor.

13. *Final*

Nästa morgon var det strålande solsken, och det var min sista dag i Dharamsala. Efter frukost halv 8 med Johannes gjorde vi slag i saken: vi gick upp till Triund, min resas sista möjlighet till någon längre bensträckning.

Vi var uppe på två timmar, men sedan ville Johannes inte gå längre. "Om du vill kan du fortsätta," sade han. "Jag väntar på dig här."

När jag kommit iväg började jag förstå hans tvekan. Terrängen var omöjlig och genomdränkt av monsunen. Gräset var så långt och tjockt att det täckte stigen, som man följaktligen ideligen tappade bort, så att man sedan fann sig i den hopplösaste monsunterräng med bara lera och vikande fotfäste överallt. Snart hade man tvättat alla sina kläder och sköljt dem dessutom grundligare än i någon tvättmaskin. Och till slut, när man kom fram till 'Snowline Café', var min gamle vän Lakka inte hemma. Det betydde ingen lättnad, inga förfriskningar och ingen tepaus. Det var bara att gå tillbaka igen.

"Var det värt det?" frågade Johannes när jag dök upp igen efter två timmar. "Nej," sade jag. Han log.

Förskräckliga monsunregnskurar förföljde oss sedan på vägen ner, och naturligtvis var sedan den sista gatan så förstoppad av havererad trafik som fastnat i diken och trädgrenar att man inte ens gående kunde komma förbi genom störtskuren. När man äntligen nådde sitt rum klockan 3, efter 7 timmars promenad 1,5 kilometer uppför och nedför i monsunregn, gällde det att försöka börja torka. Lyckligtvis hade jag ännu lite whisky kvar.

Till allas förvåning blev det sedan sol på eftermiddagen, och en sista gång på denna resa kunde man således få njuta av den värmande Himalayasolen från taket av Tsongka-kaféet. Men stunden blev kort, ehuru hela McLeod Ganjs befolkning kom ut ur sina hålor för att lapa sol. Och det var dags att börja packa.

En sista kopp te med en *lemon curd*-kaka på kafé Shamballah med Johannes, och den långa svåra avskedsstunden började. Det var svårare än någonsin att lämna McLeod Ganj, liksom det varit outhärdligt svårt att lämna Leh. Det Glada Gänget, som man haft så glada dagar med tillsammans i början av Lehvistelsen, hade skingrats för alla Indiens vindar. Det visade sig genom e-post, att Paula och Julio redan var i Rawalpindi (inför sin framstöt mot K2) medan Juan var kvar i Indien och fixade sina nya biljetter och visum för att kunna återförenas med dem, medan Anna hade avvikit till Rishikesh. Med henne fick jag ingen kontakt mera.

Värden på mitt Guest House Lhasa bjöd mig på en avskedskopp te medan han berättade att han även hade verksamhet i Goa och förvånades över att jag fortfarande hade whisky kvar i flaskan efter tre veckor. Jag försäkrade honom om att det bara var litet.

Bussen lämnade McLeod Ganj 19.30 och nådde Delhi klockan 9 på torsdag. Jag hade lovat att i Delhi söka upp mina resande vänner Håkan och Bettina någonstans i det centrala hotellgyttret av Delhi, och det visade sig finnas flera hotell med deras namn Balaji, men till slut hittade vi rätt. Återseendet var hjärtligt och pågick ända till klockan 5. Vi hade gemensam frukost och tre timmar senare lunch och hade hur mycket som helst att tala om. Vi hade träffats första gången i Pelling under min resa '98 och sedan hållit kontakten. En gång hade båda sökt upp mig i Göteborg och en annan gång Håkan ensam. Det var alltså nu fjärde gången vi sågs på tre år. De hade rest under nio månaders tid från München till Istanbul, Syrien, Jordanien, Egypten, Cypern, tillbaka till Turkiet och genom Iran till Pakistan och nått Indien genom Amritsar. Vi hade först planerat att ses i Ladakh, men dit kom de aldrig, då Håkans svenska släkt kom på besök till Delhi, så att det blev bara Dharamsala, Manali och lite till. De skulle nu vidare österut till Bodhgaya, Darjeeling och Sikkim innan de via Nepal skulle in till Tibet och sedan vidare i Kina för att ta transsibiriska järnvägen tillbaka till Europa lagom till jul. De hade alltså fyra månader kvar av sin resa.

Sina bästa intryck hade de fått av Iran och Syrien och sina sämsta av Egypten. En total oförskämndhet hade präglat egyptierna medan de i Iran och Syrien fått oförglömliga intryck av hög mänsklig kultur, intelligens och godhet. I Iran hade de blivit mottagna med den generösaste välvilja och respekt överallt, iranierna hade uppvisat förvånansvärt goda kunskaper i engelska och god orientering och insikt i västerländskt väsen och framför allt en synnerligen hälsosam diskussionslusta och självkritik. Till och med i bussarna hade de fått höra bitter offentlig kritik mot mullorna.

Pakistan hade sedan blivit en chock. Vid ankomsten till Pakistan hade de för första gången fått känna på vad den tredje världen vill säga - en allmänt utbredd fattigdom och total uppgivenhet. Att vara politiker var i Pakistan synonymt med att vara i en sådan ställning att man kunde förskingra tillräckligt mycket pengar för att sedan kunna lämna landet. Inträdet till Indien vid Amritsar hade sedan varit en kontrast av det motsatta slaget.

Min resa blev alltså bara bättre hela tiden ju längre jag höll på, och mitt öde var att jag alltid måste bryta upp och resa vidare just när resandet nådde nya höjder av lycka och givande upplevelser. Men jag måste bryta upp från Håkan och Bettina för att bege mig ut till min flygplats och det väntande flyget hem med Aeroflot via Moskva till Stockholm. Resan skulle enligt biljetten bli rekordartad: avgång Delhi 01.30 med framkomst Stockholm 09.00 sju och en halv timmar senare, om det skulle klaffa.

Vid flyget träffade jag äntligen Mattias och Charlotte igen. Vi hade kommit bort från varandra under bussresan Leh-Manali, jag hade aldrig sett röken av deras buss, och nu fick jag förklaringen: deras buss hade fått motorstopp varje gång den nödgats backa i en hårnålskurva, alltså stup i kvarten, och därför inte kommit längre än till Sarchu till natten, medan vi ju fortsatte till Keylong 12 mil längre ner. De kunde även

berätta att undantagstillstånd utlysts i Leh, Jammu, Kashmir och Ladakh denna dag för vår avresa den 11 augusti på grund av nya oroligheter och terrordåd i Kashmir. De hade sedan inte rest vidare till Simla som de tänkt utan i stället farit direkt från Manali till Delhi, där man faktiskt kunde leva och andas numera.

Delhi brukade vara världens mest förorenade stad, men genom ett politiskt beslut hade Indien nu gjort något åt saken: alla allmänna transportmedel, alltså bussar och motorrickshaver i första hand, hade förbjudits använda diesel och körde i stället på gengas eller blyfri bensin. Nu var ju indisk organisation inte den bästa, och naturligtvis fanns det alldeles för få stationer i staden för bränslepåfyllning av dessa nya slag, så övergången hade inte varit helt smärtfri med oändliga köer och strejker och upplopp. Men staden hade i ett slag blivit ren. Där sitter den dåren Bush i Washington och vägrar skriva på Kyotoavtalet fastän hans land står för huvuddelen av alla världens koldioxidföroreningar medan det utfattiga Indien effektivt åtgärdar och rensar upp sin huvudstad på några månader. Där kan man göra intressanta jämförelser och betraktelser över politisk effektivitet.

Flyget avgick punktligt 01.30 och nådde Moskva punktligt sju på morgonen. Vårt flyg kom från Dacca i Bangla Desh, så det var redan fullproppat med hundratusen Bangladeshare när vi kom in, men personalen sade generöst att vi fick sitta var vi ville, så man hamnade mitt bland hundratusen Bangladeshare, och den olycklige framför mig visste inte hur man skulle bete sig i en flygplansstol utan kastade sig ideligen bakåt i sin stol, så att mitt serveringsbord fick kroniska jordbävningar. När jag påtalade detta för honom fick han panik och rörde sig ännu häftigare, så att allt mitt te spilldes ut över omgivningen. Ryssen bredvid mig hade blivit av med sitt öl på samma sätt, och den andra Bangladesharen bredvid mig fick plocka upp all sin mat från golvet. I Moskva blev kaoset värre, ty där proppades alla utgångar genast igen av hundratusen Bangladeshare medan vi svenskar bara hade en dryg timme för vår transit. Personalen ropade i panik omkring: "Stockholm! Bara Stockholm!" varpå alla utgångar proppades igen ännu effektivare av alla Bangladeshare som skulle ut genast i panik alla på en gång. Men vi hann till vårt Stockholmsplan, och klockan 9 landade vi punktligt på Arlanda. Där proppades bagagebandet fullkomligt igen av alla väldiga Bangladeshiska koffertar och mastodontutrustningar, och att rensa upp ett bagageband från en omfattande koffertförstoppning tar sin tid och är inte alltid det lättaste. Men vårt bagage kom fram, och där skildes jag sedan från Mattias och Charlotte, resans första och sista reskamrater med hur många som helst av världens mest givande och intressanta nya bekantskaper där emellan.

Den definitiva Ladakhresan var över och hade varit ännu mera lyckosam än förra årets, fastän en sådan möjlighet då hade framstått som omöjlig.

22 juli - 17 augusti 2001.